

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

SZERKESZTI
SZILY KALMÁN.

Szerkesztő
s kiadó hivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

XII. KÖTET.

1901. Június 15.

6. FÜZET.

Elnöki megnyitó beszéd.

B. Eötvös Loránd elnöktől.

(Előadta a május 12-én tartott közülésen.)

Tisztelt gyülekezet!

Hálás szívvel, úgy mint tizenkét évvel ezelőtt, a mikor az irántam oly kegyes Akadémia először elnökévé választott, foglalom el most újra ezt a széket, hogy ünnepélyes ülésünkön üdvözöljem az egybegyülteket, Akadémiánknak jóakaró pártfogóit, szeretve tisztelt barátait.

Új választás azonban nekünk nem jelent új programmot; mi conservativok vagyunk; programmunk más nem lehet, csak az, melyet lángoló hazaszeretetével Széchenyi tüzött ki nekünk, az, a melynek megtartására hallgatag fogadást tett mindegyikünk, mikor ez Akadémia tagjainak sorába lépett, s a melynek eszményeit a kor igényeinek megfelelő módon becsületes munkássággal megvalósítani mindenkor legszentebb kötelességünknek ismerjük. Igénytelen szavammal én is csak ennek a programmnak s a belőle folyó feladatoknak és kívánságoknak kifejezésére törekedtem, valahányszor ünnepélyes üléseinken az Akadémia rendeltetéséről, reményeiről s néha bajairól is szóltam.

Engedje meg azonban a tisztelt gyülekezet, hogy ma némileg eltérjek a szokástól, és tudván, hogy ez ülés folyamában főtitkárunk amúgy is kimerítően fog szólni az Akadémia munkásságáról, egyik tudós társunk pedig le fogja róni ma is a hála adóját, melyet nagy alapítónk emlékének tartozunk, én magam e rövid üdvözetem után megnyitottnak nyilváníthassam az ülést, s most nem a szónoklat, hanem az előadás hangján más valamiről, egy elvont tudományos kérdésről beszélhessek.

A világ akadémiainak szövetezete, a mely a mult évben a mi Akadémiánknak is hozzájárulásával alakult meg, első feladatainak sorába egy fokmérés tervét vette fel, a mely az egész

physiologiai önjelző eszközökön mutatókozó bizonytalanságok elhárításának fontosságát s e végből nemzetközi intézet felállítását indítványozza.

3. Rücker, a Royal Society nevében, indítványt tesz egy Afrikában teendő délkörmerést illetőleg, hivatkozván Struve mérésére, mely Oroszország éjszaki részéről kiindulva a délkört a Fekete-tenger partjáig mérte. Továbbá hivatkozik dr. Gill méréseire, melyek Rhodesia nagy részére terjednek ki és a Struve méréseivel összekapcsolhatók volnának.

A Royal Society reményli, hogy az Akadémiák Szövetsége fel fogja e tervezett mérés nagy fontosságát és nemzetközi jellegét, s hogy a szövetség kész lesz e vállalatot hatalmas befolyásának súlyával támogatni.

Az osztály elhatározta, hogy az összes benyújtott indítványok tárgyalását a legközelebbi összes ülés napirendjére tűzi ki.

Azután az elnök kinyilatkoztatja, hogy az ülés napirendje ki van merítve. Mielőtt az ülést bezárná, köszönetet mond a delegátusoknak azon jóakarattért és a hathatós közreműködésért, melyet valamint az elnök, úgy a születendő mű iránt tanúsítottak.

A delegátusok nevében His fejezte ki köszönetét az „Institut de France“-nak, mely vendégszeretettel fogadta a Szövetség küldötteit és az elnöknek a tárgyalások vezetéseért.

Ezzel az ülés délben bezáratott.

3. Jelentés az Akadémiák Szövetségének Párisban, 1901 április havában tartott közgyűléséről.

(Előadta Goldziher Ignáczt. a május 20-iki összes ülésén.)

Tekintetes Akadémia! Az Akadémiák nemzetközi Szövetségének előzményeit e helyen annak idejében már t. tagtársunk Heller Ágost ismertette.

A Párisban 1900 augusztusban tartott előkészítő gyűlés következője volt az Akadémiák Szövetségének első érdemleges gyűlése ugyancsak Párisban f. é. április hó 16—21-ig, melyre a gyülekezés intézésével megbízott *Akadémic des Sciences* a Magyar Tud. Akadémiát, mint a Szövetséget alkotó 18 akadémia egyikét, meghívta.

Akadémiánk márcziusi összes ülése, tekintettel a tanácskozásra kitiűzött tárgyakra, az alulírottakat bizta meg képviselőivel.

A Szövetség 18 akadémiaja közül — minthogy a washingtoni képviselő nem jelenhetett meg — 17 volt képviselve, ugyanis: az amsterdami (3 taggal), a bécsi (6), a berlini (6), a brüsseli (2), a budapesti (2), a christianiai (1), a göttingeni (3), a kopenhágai (2), a lipcei szász tudós társaság (3), a londoni Royal Society (9), a müncheni (3), a párisi Institut de France 5 akadémiai közül három: úgymint az Académie des Inscriptions et Belles-Lettres (10), az Académie des Sciences (11) és az Académie des Sciences morales et politiques (9),

a szt-pétervári (3), a római Academia dei Lincei (2), a stockholmi (1 taggal). A párisi akadémiák 30 képviselőjén kívül, összesen 45 külföldi küldött jelent meg 14 akadémia részéről

Április 16-án reggel gyűltünk egybe az *Institut de France* palotájában az első összes ülésre, mely az előkészítő bizottság elnökét *Darboux*-t, az Académie des Sciences állandó titkárát választotta elnökké, *Diels* Hermannt, a berlini akadémia főtitkárát alelnökké, *Gomperz* Theodor bécsi egyetemi tanárt és *Moissan* Henri-t, az Académie des Sciences kémiai alosztályának tagját titkárokká

Ezekon kívül a jelenlevő számos celebritás közül tiszteletbeli elnökök rangjával is megtisztelték öt tudóst: *Berthelot*-ot és Gaston *Boissier*t a francziák, *Mommsen*t, *de Goej*t és Sir *Michael Foster*-t a külföldiek közül.

Darboux magas színvonalon mozgó elnöki megnyitójában nagy vonásokkal vázolta azokat a törekvéseket, melyeket már a XVII. század óta, mikor *Bacon* az összes nemzetek tudós törekvéseinek központosítására kísérletet tett, az európai tudósvilágban ez irányban kifejtettek. Kiemelte különösen az egyes szaktudományok terén alakult nagy nemzetközi egyesületeket, a congressusok hatását és mint a nemzetközi társulás legújabb jelét: a természettudományi világirodalom katalógusának vállalatát.

Az alakuláson kívül ez összes ülés tárgyát, az előkészítő gyűléstől javasolt napirend értelmében, különösen az alapszabály végleges megállapítása képezte; ez csak néhány apró, leginkább alaki módosítást tett a régebben megállapított és Akadémiáinkkal is közölt szabályzaton. Különös kiemelés érdemel ezek közül azon határozat, hogy ezentúl az Association üléseiben csakis oly indítványok lesznek tárgyalhatók, melyeket az indítványtevő akadémia legalább is három hónappal az ülés előtt a társakadémiákkal közölt.

Egyik lényeges változása az eredeti szabályzatnak még azon újabb határozat is, hogy az akadémiák, egyes tanácskozási tárgyak érdekében, *kivételképen* oly egyéneket is küldhetnek ki képviselőkkül, kik nem tagjai valamely akadémiának.

Hozzájárultunk az ügyrend azon határozatához is, hogy a társult akadémiák mindegyike és így a mienk is, az Akadémiák Szövetsége ügyvitelének költségeihez egy 3—3 évenként meghatározandó járulékkal adózik, a mely azonban évenként 200 frankot nem haladhat meg.

Az összes ülés tárgya volt a berlini akadémiának az állami könyvtárak és levéltárak kéziratainak szabad kölcsönadására vonatkozó javaslata is, melyhez akadémiánk márciusi összes ülésén már előzetesen is csatlakozott. E javaslaton egy szakbizottság előterjesztésére némely lényegtelen szövegváltoztatás történt, melyekhez részünkről is nyugodtan hozzájárulhattunk.

A Szövetség érdemleges tudományos munkája a szakosztályokban folyt — az irodalomtudományi (Lettres) és a természettudományi

(Sciences) szakosztályban — melyekre a szervezet értelmében az Association fel van osztva és melyek a maguk kebeléből az egyes kérdések szempontjából külön, egyidejűleg tanácskozó bizottságokat küldöttek ki.

A M. Tud. Akadémia mindenik szakosztályban egy-egy taggal volt képviselve.

A természettudományok szakosztálya, biológiai és physikai alosztályokra oszlott; azonkívül a délközi ív feimérése ügyében a Royal Society-től előterjesztett indítvány tárgyalására egy külön bizottságot küldött ki. A szakosztályok és bizottságok elé összesen 10 tárgy volt terjesztve: 7 az irodalmi, 3 a természettudományi szakosztály körébe tartozó. E kérdések tárgyalása csak részben végződött *végleges* határozattal. Az Akadémiák Szövetségének ez első közgyűlése azt mutatta, hogy a Szövetség súlypontja nem is annyira a *határozásra*, mint inkább a *tanácskozásra* esik, nagy általános tudományos feladatok felismerésére és tisztázására, a különféle nemzetek tudományos intézeteinek ily alapon és ily célra történő, benső érintkezésére. „Il faut renverser les cloisons étanches qui les séparent“ — a mint e gondolatot a francia közoktatásügyi miniszter az Institut részéről tiszteletünkre rendezett lakoma felköszöntőjében kifejezte, mely alkalommal a XX. század tudományos irányául éppen a nemzetek tudományos szövetségét jelezte.

De azért voltak jól elkészített tanácskozási tárgyak is, melyek már most végleges határozatra érettek voltak.

Midőn mindezen tárgyalásokról és munkálatokról jelentésünket szerencsénk van előadni, még egyet óhajtunk előrebocsátani. Minthogy, tudnillik, a szakosztályok szűkebb bizottságai nagyrészt *egyidejűleg* tartották² üléseiket, az ember nem lehetett jelen az összes tárgyalásokon; s így némely dolog részleteiről csak a jelenlevőktől nyert értesítés, valamint azon általános bejelentések alapján referálhatunk csak, melyek a bizottságok tárgyalásairól az összes ülések elé kerültek.

A részletekre nézve a remélhetőleg nemsokára megjelenő Jegyzőkönyv fog kiegészítést nyújtani.

I.

A *Lettres* osztályának tárgyait kezdjük.

Különösen két indítvány fordult meg itt, a melyek eleven eszme cserére adtak alkalmat.

Az egyik a müncheni akadémia indítványa volt „a középkor új kori görög okiratok Corpusá“-nak kiadására nézve. Ezen 15 kötetre tervezett munka rendeltetése lenne az új kori philologiai tudomány és kritika szellemében újból felvenni és tovább szőni a Miklosich és Müllertől kiadott „Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi“ (Bécs, 1860—1890) gyűjtemény félbeszakadt fonalát. Historiai szempontokra fektetett program alapján egybefoglalná a görög klastromokban, könyv

és levéltárakban még kiadatlanul lappangó, valamint hozzáférhetetlen régi nyomtatványokban szétszórótt közép- és úgörög actákat, melyek Keleteurópa kulturtörténetére nézve nagy fontossággal bírnak; ez óriási anyagot kritikai kiadásban egybegyűjtené és e célból egyes tudósoknak eddig még fel nem használt előmunkálatait és gyűjtéseit is feldolgozná.

E gyűjtemény a Sinai-, Athos-klastromokban, a konstantinápolyi patriarchatus levéltárában őrizett actákra s a görög szigeteken szétszóróttan előforduló iratokra is kiterjedne. Sok nagybecsű anyagot mentene meg az elkallódástól.

Krumbacher-nek, korunk nagynevű byzantinistájának kimerítő referatuma alaposan vázolta e munka általános tervét és tudományos hatását. Ez utóbbira nézve a hozzászólásra hivatottak közül senkinek sem volt kifogása; csakis az egybegyűjtendő anyag körére és határaitra nézve ellenkezett *Mommisen*, míg végre egy szakbizottságban az eltérő nézetek kiegyenlítésre jutottak, oly formában, mely képes volt az ellenpárt aggodalmait is szétoszlatni.

Ez alapon a jövő közgyűlésen Krumbacher már határozott alakban fogja előterjeszteni a byzanci Corpus tervezetét és magának a munkának az alapvonalait és a kiadás költségvetését. A szakosztályban képviselt akadémiák nagy többsége hozzájárulását nyilvánította a tervezett munkához. Akadémiánk részéről csak annyit nyilatkoztathattunk ki, hogy — a mit ez úton meg is teszünk — a tanácskozás eredményét vele közölni fogjuk és hogy a tényleges hozzájárulásra nézve Akadémiánk ez idő szerint még nem foglal állást. Hasonló értelemben nyilatkozott a christianiai képviselő is.

Akadémiánk elnöktől és főtítkárától nyert szóbeli felhatalmazás alapján határozottabb állást foglalhattunk el az irodalomtudományi szakosztály egy másik tanácskozási tárgyában.

A bécsi cs. akadémia ugyanis beható megokolás alapján azt az indítványt terjesztette elő, hogy az Akadémiák Szövetsége karolja fel a genfi (1894), párisi (1897) és római (1899) orientalista congressusokon bőven előkészített és így a gyakorlati érvényesülésre immár megérett tervet, mely szerint a szaktudósok társulása útján a mai kor tudományának megfelelően „*Iszlám-Reálencyklopaediát*” szerkeszsenek: körülbelül olyan munkát e tudományok köréből, mint a minővel a Pauly-Wissowa Reál-encyklopaediája a classica-philologia művelőit látja el. Valamint a müncheni akadémia Corpusánál, úgy e Reál-encyklopaediánál sem pusztá morális támogatásról, hanem egyúttal anyagi hozzájárulásról is van szó.

Az úgy eddigi képviselői e tekintetben is elég alaposan előkészítették a talajt, úgy hogy az indítványozó akadémia megközelítőleg pontos költségvetéssel is kísérhette indítványát. A nyomtatási költségek fedezését már régebben magára vállalta a leydeni Brill könyvkiadóczég; így a munka többi költsége körülbelül 100,000 frankra

fog rúgni, mely folytatólag, a munka előrehaladásának arányában, körülbelül tíz év alatt lenne fedezendő a hozzájáruló akadémiák részéről. Egyszóval tíz éven át évenként körülbelül 10.000 frankra lesz szükség.

A bécsi indítvány élénk vita tárgya volt a szakosztályban, talán a legélénkebb, melyre a szakosztály tanácskozásai alkalmat adtak. A berlini akadémia vezette az ellenzéseket. A vita eredménye az volt, hogy a megpendített gondolatot egyhangúlag helyeselték és üdvösnek elismerték; tényleges hozzájárulását az ülésben résztvevő 14 akadémia közül 12 nyilatkoztatta ki, 2 — a berlini és göttingeni — negatív álláspontja ellenében.

Akadémiánk nevében az irodalmi szakosztályban helyet foglaló képviselő azon nyilatkozatot tehetett, hogy ezen minket közelről érdeklő irodalmi vállalatban *tehetségünkhöz* képest annak idején részt veszünk. E nyilatkozatok alapján meg is alakítottuk a végrehajtó bizottságot, melyben a résztvevő akadémiák egy-egy taggal vannak képviselve. E 12 tagú bizottság stante sessione három tagját, az amsterdami, bécsit és budapestit az ügyvitel megállapításával bízta meg. Az encyklopaedia szerkesztését újból Houtsma utrechti tanárra bíztuk. E jelentésünk kapcsolatában van szerencsénk a tekintetes Akadémiának alaposabb tájékoztatására, a tervezett munkának a tanácskozás alapjául szolgáló próbafüzetét („Spécimen d'une Encyclopédie Musulmane par plusieurs orientalistes“ Leide 1899) és az ügy egyéb előíratait bemutatni és könyvtárunk számára átadni.

Ugyanezen szakosztály legérdemesebb tárgya volt az Académie des Sciences morales et politiques indítványa *Leibniz összes munkáinak kiadására nézve*. Nagy érdeklődéssel hallgattuk Blancard-nak, az Académie des Inscriptions et Belles-Lettres tagjának beható fejtegetését a tervezett vállalat előzményeiről. Az előadó nagy sikerrel helyezett súlyt azon körülményre, hogy a Szövetség fogalmának és rendeltetésének mintegy szemmel látható kifejezése lenne azon férfiú összes munkáinak a kiadása, ki a tevékenységével felölelt tudományágak, valamint azon nyelvek sokféleségénél fogva, a melyeken munkáit megírta és több nemzet tudományos életére kiterjedő nagy hatásával egymaga jelenítette meg a maga idejében az Akadémiák Szövetségének eszméjét.

Az indítvány 140 nagy kötetre tervezi e vállalatot. Leibniznak csak levélváltása 15.000 darabot tesz (minden évben 360 levelet írt); ezek az összes munkák 50 kötetét fogják kitenni; befejezett munkái 80—90 kötetet fognak elfoglalni. Közöttük 20-at a theologiai, 10-et a philosophiai, 15-öt a matematikai munkák.

A szakosztály, valamint másnap az összes ülés teljes meggyőződéssel üdvözölte Blancard ezen előterjesztését, melyet Couturat, a toulousei egyetem tanárának bibliographiai kimutatása egészített ki.

A berlini akadémia, valamint az Académie des Sciences és az A. des Sciences morales et politiques megbízást nyertek az óriási

vállalat előkészítésére, mely előreláthatólag az Akadémiák Szövetségének ülésein sokáig előkelő helyet fog elfoglalni.

Egyéb indítványok egyelőre csak eszmecsere tárgyai voltak és az érdekeltek bővebb tanulmányra és újabb előterjesztésre utasítottak; nevezetesen Eugen Müntz-nek indítványa, a melyet az Académie des Inscriptions et Belles-Lettres tett magáévá „*a pogány és keresztyén eredetű-mozaik emlékek IX. századig terjedő Corpusának*“ szerkesztése ügyében; a berlini akadémia indítványa *a görög-római korszakra terjedő Corpus Nummorum* kiadása dolgában, mely élénk vitát keltett Mommsen és Georges Perrot közt; végre az Académie des Inscriptions et Belles-Lettres indítványa, hogy *azon feliratoknak, melyek sem a sémi, sem a klasszikai csoportba nem tartoznak*, mint p. o. az etruszk, iberi, lykiai, phrygiai és egyéb kis-ázsiai feliratok gyűjtésének központosítására egy külön irodalmi organumot teremtsenek azon czélból, hogy ezen most mindenfelé szétszórót feliratok a tanulmány számára hozzáférhetőbbé váljanak.

A bécsi akadémia azon indítványát, hogy az Akadémiák Szövetsége a *Mahabharáta* nevű indus eposznak új kiadását eszközölje a *Dél-Indiában található kéziratok tekintetbe vételével*, korainak és időszerűtlennek ítélték mindaddig, míg a kézirati készletre nézve előző alapos kutatások nem nyújtanak megbízható felvilágosítást.

II.

A természettudományok szakosztálya elé három indítvány volt terjesztve. Ezek közt legfontosabb a londoni Royal Society indítványa: hogy az Akadémiák nemzetközi Szövetsége arra irányuló lépéseket tegyen, hogy a *30° meridián hosszában egy szélességi ívet mérjenek meg Afrikában*, Rhodesia déli határától a Tanganyika tó déli részéig: innen aztán a mérési munka a német Kelet-Afrikaig és a Congo-Szabad-Államig nyomulna előre.

Ez indítvány Gill Dávidtól, a Jóreménység fokán fennálló kir. observatorium igazgatójától indul ki, a ki e munkálatok történetét 1751 óta, midőn Abbé de Lacaille délafrikai geodaetikus kutatását megindította, egy mappáktól kísért érdekes memorandumban bőven kifejtette.

A szakosztály általános helyesléssel fogadta a Royal Society indítványát. *Helmert* és mások kifejtették, hogy az indítványba hozott mérés eszközzésével az említett meridián a már megmért részekkel összekötve a leghosszabb megmért meridián lenne, a mennyiben 5000 kilométerre terjedne. E körülménynek mind tudományos, mind gyakorlati jelentőségét kiemelve, a szakosztály azon határozattal járult az összes ülés elé, hogy a felmérés területén érdekelt államok, úgymint Angolország, Németország és Belgium kormányai a franczia külügyi minisztérium útján értesíttessenek a szövetkezett Akadémiák e határozatáról

azon felszólítással, hogy ki-ki a maga részéről a rengeteg költséget igénylő vállalkozást anyagi hozzájárulással tegye lehetővé.

Az Académies des Sciences a szakosztály elé terjesztette Marey emlékiratát *egy központi intézet alkotásáról a physiologiai eszközök egységes ellenőrzésének céljára*. A maga nemében körülbelül olyan rendeltetéssel bíró központról van szó, minő a Breteuil-ben felállított nemzetközi *méter-intézet*, vagy a Charlottenburgban fennálló *Physikalisch-technische Reichsanstalt*. Ily intézet (Station physiologique) kezdetleges módon Párisban a kormány és a főváros hozzájárulásával már megalakult; élén mint igazgató az indítványozó Marey áll. Az előadó azon meggyőződését fejezte ki, hogy az esetre, ha az Akadémiák Szövetsége ez eszmét kedvezően fogadja, a különböző államok hozzájárulásával ez az alakulóban levő intézet tökéletesebbé fejlődhetnék.

Végül előadták a szász Tudós Társaság (Lipese) indítványát, hogy az Akadémiák Szövetsége állapítsa meg azon módokat, melyek által lehetővé válnék, hogy *az emberi és állati fejlődéstan és az agyboncztan terén az anyag gyűjtése, feldolgozása és hasznossá tétele egységes elvek és szempontok szerint történjék*.

Ez utóbbi indítványokat nem intézték el pozitív határozatokkal, hanem az érdekelt szaktudósok egyelőre szóval és írásban eszmecserét folytatnak róluk, úgy hogy alaposabb előkészítés után az Akadémiák Szövetsége II. szakosztályának napirendjén ismét előfordulnak.

Ugyancsak a természettudományi szakosztály elé volt terjesztve a Royal Society jelentése a *természettudományok világirodalmának katalógusáról*, e nemzetközi vállalat történetéről, jelen állásáról és jövő fejlődéséről. Ez ismertetést az egybegyűlt szakférfiak öröndetes és helyeslő tudomásul vették.

Az Akadémiák Szövetségének II. szakosztálya a Royal Society meghívására 1904-ben Londonba gyűl egybe.

Than Károly.

Goldziher Ignác.

Hibaigazítás.

A május 8-án tartott nagygyűlés határozatából a pesti hazai első takarékpénztár-egyesület Fáy-jutalmáért versenyzett s a *Vizi utakról* szóló pályamű jelígis levele megőriztetni rendeltetett.

A jelen füzet homlokán (261. l.) XII. köt. 6. füzet helyett 6. és 7. füzet olvasandó.